

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНОСВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

© 2017 КРУТОВА А. С., КАЩЕНА Н. Б., БІГДАН І. А.

УДК 3331.25.001.73(447)

Крутова А. С., Кащенко Н. Б., Бігдан І. А.

Реформування пенсійної системи України в контексті сучасних загальносвітових тенденцій

Гідний соціальний захист сьгоднішніх і майбутніх поколінь пенсіонерів можливий лише за умови забезпечення відповідного рівня платоспроможності та фінансової стійкості пенсійної системи держави у довгостроковій перспективі. Метою статті є обґрунтування напрямів подальшого удосконалення системи пенсійного забезпечення України в контексті сучасних загальносвітових тенденцій. В процесі дослідження було встановлено, що необхідність якісних змін діючої солідарної системи пенсійного страхування визначається неспроможністю ПФУ здійснювати пенсійні виплати за рахунок власних коштів, залучення держави як донора та перерозподіл значного обсягу державних фінансових ресурсів на фінансування пенсійних витрат. На підставі критичного аналізу законодавчих ініціатив уряду щодо модернізації солідарної пенсійної системи, запровадження накопичувальної системи загальнодержавного пенсійного страхування і поширення системи недержавного пенсійного забезпечення, з урахуванням досвіду більшості країн світу розроблені рекомендації щодо подальшого реформування пенсійної системи та відповідної трансформації пенсійного законодавства України. Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі складає аналіз світової практики управління недержавними пенсійними фондами та регулювання їх інвестиційної діяльності.

Ключові слова: забезпечення старості, пенсійна реформа, світові тенденції, модернізація солідарної системи, обов'язкове пенсійне страхування, недержавне пенсійне забезпечення.

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 31.

Крутова Анжеліка Сергіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, аналізу та страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: ankrutova@ukr.net

Кащенко Наталія Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, аналізу та страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: natakaschena@gmail.com

Бігдан Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, аналізу та страхування, Харківський державний університет харчування та торгівлі (вул. Клочківська, 333, Харків, 61051, Україна)

E-mail: inbig@ukr.net

УДК 331.25.001.73(447)

Крутова А. С., Кащенко Н. Б., Бігдан І. А. Реформирование пенсионной системы Украины в контексте современных общемировых тенденций

Достойная социальная защита сегодняшних и будущих поколений пенсионеров возможна только при условии обеспечения соответствующего уровня платежеспособности и финансовой устойчивости пенсионной системы государства в долгосрочной перспективе. Целью статьи является обоснование направлений дальнейшего совершенствования системы пенсионного обеспечения Украины в контексте современных общемировых тенденций. В ходе исследования было установлено, что необходимость качественных изменений действующей солидарной системы пенсионного страхования определяется неспособностью ПФУ осуществлять пенсионные выплаты за счет собственных средств, привлечения государства в качестве донора и перераспределения значительного объема государственных финансовых ресурсов на финансирование пенсионных расходов. На основании критического анализа законодательных инициатив правительства по модернизации солидарной пенсионной системы, введению накопительной системы общегосударственного пенсионного страхования и распространения системы негосударственного пенсионного обеспечения с учетом опыта большинства стран мира разработаны рекомендации по дальнейшему реформированию пенсионной системы и соответствующей трансформации пенсионного законодательства Украины. Перспективы дальнейших научных исследований в данном направлении составляет анализ мировой прак-

UDC 331.25.001.73(447)

Krutova A. S., Kaschena N. B., Bigdan I. A. Reforming the Pension System of Ukraine in the Context of Modern Global Trends

Proper social protection for present and future generations of pensioners is possible only if the level of solvency and financial stability of the state pension system in the long term are ensured. The aim of the article is to substantiate the directions for further improving the pension system of Ukraine in the context of modern global trends. The study found that the need for qualitative changes in the current pay-as-you-go pension system is determined by the inability of the PFU to make pension payments at the expense of its own funds, attracting the state as a donor and redistributing a significant amount of public financial resources to finance pension expenditures. Based on the critical analysis of the government's legislative initiatives for the modernization of the pay-as-you-go pension system and the introduction of a funded system of nationwide pension insurance and the expansion of the non-state pension system, taking into account the experience of most countries in the world, recommendations are developed for a further reforming of the pension system and corresponding transformation of Ukraine's pension legislation. Prospects for further scientific research in this area are analysis of the world practice in managing non-state pension funds and regulation of their investment activities.

Keywords: old age provision, pension reform, world trends, modernization of the pay-as-you-go pension system, personal responsibility, mandatory pension insurance, non-state pension provision.

тики управління негосударственными пенсионными фондами и регулирования их инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: обеспечение старости, пенсионная реформа, мировые тенденции, модернизация солидарной системы, личная ответственность, обязательное пенсионное страхование, негосударственное пенсионное обеспечение.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 31.

Крутова Анжелика Сергеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, анализа и страхования, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: ankrutova@ukr.net

Кащена Наталья Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры финансов, анализа и страхования, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: natakaschena@gmail.com

Бигдан Инна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, анализа и страхования, Харьковский государственный университет питания и торговли (ул. Клочковская, 333, Харьков, 61051, Украина)

E-mail: inbig@ukr.net

Fig.: 2. Tbl.: 1. Bibl.: 31.

Krutova Angelika S. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of Finance, Analysis and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: ankrutova@ukr.net

Kashchena Nataliya B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Finance, Analysis and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: natakaschena@gmail.com

Bigdan Inna A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Analysis and Insurance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade (333 Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine)

E-mail: inbig@ukr.net

Вступ. В XXI ст., за даними фонду ООН по народонаселенню UNFPA, очікуються безпрецедентні глобальні демографічні зміни, пов'язані зі збільшенням тривалості життя і старінням населення у всьому світі. Прогнозна чисельність людей похилого віку (у віці 60 років або старше) до 2050 року складе 2,03 млрд осіб проти нинішніх 809 млн (11 %) і становитиме більше однієї п'ятої від загальної чисельності населення світу (22 %). Швидко буде старіти і населення України, зокрема, очікується, що коефіцієнт співвідношення кількості осіб літнього віку до кількості населення працездатного віку зросте майже вдвічі до 2050 року, що є набагато вищим порівняно з рештою країн світу. На основі базового сценарію ООН, що передбачає середній рівень народжуваності, у довгостроковій перспективі прогнозується також збільшення пенсійних витрат приблизно на 6 % ВВП [1].

За даними Державної служби статистики України (ДССУ), станом на 01.01.2017 року констатується скорочення коефіцієнта потенційної підтримки з 4,5 у 2010 р. до 1,3 у 2016 р. [2]. Швидкість змін у демографічній структурі визначає важливість соціально-економічних перетворень і розбудови механізмів соціального забезпечення, актуалізує зміну парадигми соціального захисту населення. Перш за все, це стосується пенсійної системи, оскільки пенсійні права є одними з ключових соціальних прав, які визначені Конституцією та законами України, і гарантуються загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків працюючих громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

За умови збереження наявних тенденцій головним завданням пенсійної системи України на найближчі роки є утримання і підвищення соціальних стандартів людей похилого віку до стандартів Європейського Союзу та Міжна-

родної організації праці. Априорі реалізація цього завдання пов'язана із реформуванням пенсійної системи України і передбачає перехід від концепції патерналістичної соціальної держави, згідно з якою основний тягар із соціального захисту лежить на державі, до концепції неопатерналістичної держави; впровадження до трудового та соціально-забезпечувального законодавства принципу особистої відповідальності за своє матеріальне забезпечення у старості; посилення фінансової стійкості пенсійної системи.

Проблематика реформування пенсійної системи в Україні протягом останніх десятиліть залишається однією з найбільш пріоритетних і щоразу, з огляду на законодавчі ініціативи уряду, викликає резонанс у суспільстві, численні дискусії та критику у наукових колах. Передумови та різні аспекти реформування пенсійної системи України досліджували М. Бойко, М. Боднарук, Н. Горюк, І. Гуменюк, Т. Калита, Л. Князькова, А. Куц, С. Лаптева, Е. Лібанова, Г. Нечай, І. Оклей, Д. Полозенко, С. Прилипко, М. Ріппа, М. Свенціцькі, С. Синчук, І. Сирота, Л. Ткаченко, В. Ульянов, Г. Чанишева, І. Чапко, Л. Шангіна, І. Ярошенко та ін. Проте чимало питань на шляху створення справедливої системи пенсійного страхування, що пов'язані з посиленням стійкості пенсійної системи, належним рівнем пенсійного забезпечення, оптимізацією витратків державного бюджету та бюджету Пенсійного фонду України (ПФУ), залишаються невирішеними, а наявні пропозиції носять дискусійний характер. Тому метою статті є обґрунтування напрямів подальшого удосконалення системи пенсійного забезпечення України в контексті сучасних загальносвітових тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними міжнародного рейтингу Global Age Watch Index 2015, Україна займає 73 позицію з поміж 96 країн світу за рівнем якості життя і добробуту людей похилого віку, який в 2015 році склав 37,0 %. Це один із найгірших показників

серед країн Східної Європи. Найкраща ситуація із матеріальними забезпеченням, станом здоров'я, освітою, зайнятістю та умовами життя людей похилого віку спостерігається в Естонії (64,9 %, 23 позиція рейтингу), а найгірша – в Молдові (35,1 %, 77 позиція рейтингу). Лідуючі позиції рейтингу займають країни Західної та Північної Європи, а саме Швейцарія (90,1 %), Норвегія (89,3 %) та Швеція (84,4 %), в яких рівень добробуту людей похилого віку максимально наблизений до ідеального і забезпечується соціальними гарантіями держави (за виключенням Швейцарії, де соціальна пенсія відсутня), а останні – Малаві (4,1 %) й Афганістан (3,6 %), в яких держава не опікується соціальним захистом людей похилого віку [3].

З огляду на це перед Урядом нашої країни стоїть величезний виклик – створення умов для підвищення пенсій, забезпечення дотримання принципу соціальної справедливості та належного рівня життя громадян, які, не приховуючи трудових доходів протягом життя, сплачували пенсійні внески. Необхідним кроком на шляху вирішення означених проблем відповідно до Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та завдань на поточний 2017 рік [4] є забезпечення фінансової стабільності та подальшої трансформації пенсійної системи з урахуванням економічних і демографічних умов

шляхом розширення охоплення пенсійним страхуванням зайнятого населення (а саме – збільшення протягом року чисельності застрахованих осіб на 500 тис. осіб); внесення пропозицій щодо звільнення солідарної системи від невластивих для неї видатків; відновлення диференціації розмірів пенсій залежно від заробітку; заміни механізму відшкодування пільгових пенсій на сплату єдиного внеску; перегляду умов призначення пенсій за віком на пільгових умовах і за вислугу років; впровадження єдиних підходів до обчислення пенсій.

Наразі пенсійна система країни є слабкою і нестійкою до факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, вплив яких посилюється з кожним роком. Її інертність засвідчується офіційними даними ПФУ і ДССУ щодо спроможності забезпечення належного рівня соціальних стандартів для осіб пенсійного віку і обумовлюється тим, що більшість конструктивних положень низки прийнятих у 2003–2016 рр. нормативно-правових актів з формування та удосконалення функціонування пенсійної системи країни [5–7] так і не знайшли своєї практичної реалізації.

Основне навантаження на пенсійну систему визначає вагома частка пенсіонерів у загальній чисельності зайнятого населення працездатного віку, яка у 2016 р. перевищила 70,0 % і зросла порівняно з 2014 р. на 5,7 % (рис. 1).

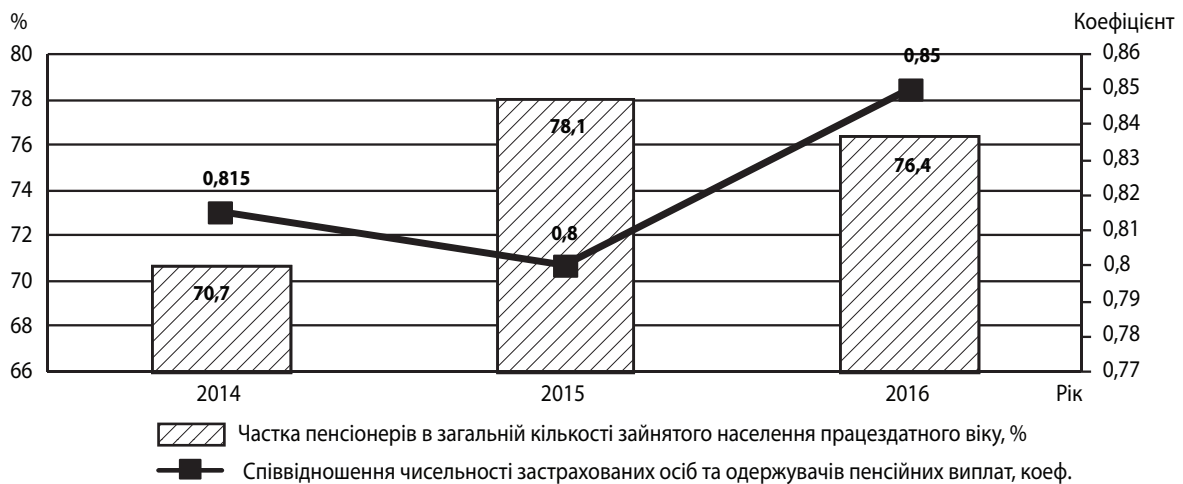

Рис. 1. Структурні показники чисельності населення України пенсійного віку у 2014–2016 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [2]

До зростання частки одержувачів пенсій призвело щорічне зменшення кількості зайнятого населення працездатного віку (з 17188,1 тис. осіб у 2014 р. до 15742,9 та 15626,1 тис. осіб у 2015 р. та у 2016 р. відповідно). Протягом 2014–2016 рр. чисельність одержувачів пенсійних виплат перевищувала чисельність платників ЄСВ – найманих осіб, але водночас коефіцієнт співвідношення чисельності застрахованих осіб та одержувачів пенсійних виплат у 2016 р. порівняно з 2014 р. збільшився на 0,035 пункти і склав 0,85 пункти, що свідчить про недостатність акумулювання власних надходжень до ПФУ і необхідність залучення для пенсійних виплат коштів із державного бюджету (табл. 1).

Як бачимо, у 2016 р. доходи ПФУ порівняно з 2015 р. зменшилися на 3,4 %. Негативно на доходах ПФУ, перш за все, відобразилося зниження ставки ЄСВ до 22,0 %, що

призвело до значного недоотримання власних надходжень у розмірі 55167,3 млн грн, або 34,2 %, і необхідності залучення для фінансування пенсійних виплат фінансових ресурсів держави в сумі 142587,6 млн грн. І якщо в попередніх роках рівень дотацій з державного бюджету складав більше 30,0 %, то в 2016 р. цей показник сягнув позначки 55,7 %. Саме через це видатки ПФУ на фінансування пенсій за рахунок власних коштів зменшилися на 43,8 %, а за рахунок коштів держбюджету – збільшилися на 5,3 %.

Недофінансування Пенсійного фонду визначено не лише зменшенням ставки ЄСВ, але й низкою інших чинників, серед яких:

- щорічне зростання заборгованості платників ЄСВ (питома вага недофінансування у власних надходженнях станом на кінець 2016 р. складає 16,9 %,

Показники функціонування пенсійної системи України у 2014–2016 рр.

Показники	2014	2015	2016	Темпи зміни (-, +), %	
				2015	2016
Заборгованість по внесках до ПФУ на кінець року, млн грн	4926,9	16699,1	18904,8	3,38	13,2
Доходи ПФУ, млн грн, з них:	241871,7	264767,8	255801,1	9,5	-3,4
власні надходження, млн грн	165923,3	169873,9	111706,6	2,4	-34,2
кошти державного бюджету, млн грн	75813,9	94811,6	142587,6	25,1	50,4
Рівень дотацій з державного бюджету, %	31,3	35,8	55,7	14,4	55,6
Видатки ПФУ, млн грн, з них:	243477,9	265667,8	253448,6	9,1	-4,6
виплати пенсій, надбавок та інших виплат за рахунок власних надходжень, млн грн	190135,2	208412,1	111706,6	9,6	-43,8
виплати пенсій, надбавок та інших виплат за рахунок коштів державного бюджету, млн грн	50957,2	54832,8	57747,9	7,6	5,3
Видатки Державного бюджету України, млн грн	430217,8	576911,4	684743,4	34,1	18,7
Дефіцит бюджету ПФУ, млн грн	14683,2	31759,3	84839,7	2,16	2,67

Джерело: сформовано автором на основі [8–11]

або 18904,8 млн грн, що більше на 13,2 % порівняно з 2015 р. та у 3,8 разу порівняно з 2014 р.);

- незайнятість населення працездатного віку (у 2016 р. чисельність безробітних склала 1677,5 тис. осіб, а їх частка в економічно активному населенні – 9,7 %. При цьому рівень безробіття населення віком 15–24 років зафіксований на позначці 23,0 % при загальному зростанні рівня безробіття на 1,4 %. За відсутності цих обставин навіть при мінімальній заробітній оплаті праці у розмірі 1378 грн річна сума ЄСВ до ПФУ мала б складати 61026,1 млн грн);
- тіньова зайнятість населення (за попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у 2016 р. рівень тіньової економіки склав 34 % від офіційного ВВП [12]; рівень зареєстрованого безробіття населення працездатного віку у загальній чисельності економічно активного населення працездатного віку складає 2,4 %, або 390,8 тис. осіб зареєстрованих та 1677,5 тис. осіб загальної чисельності безробітних на кінець 2016 р. [2]. Отже, приховане безробіття складає 1286,7 тис. осіб працездатного віку);
- тіньова оплата праці (за даними [13], у 2016 р. в країні в «тіні» знаходилось 35 % зарплат, тобто 8 мн громадян отримували заробітну плату «в конвертах». При цьому ПФУ недоотримав ЄСВ при середній заробітній платі по Україні в 2016 році 5183 грн у розмірі 38312,7 млн грн).

Про критичний фінансовий стан пенсійної системи у 2016 р. свідчить і дефіцит бюджету ПФУ, який щорічно зростає більше, ніж у два рази, і складає 84839,7 млн грн, що перевищує дефіцит Державного бюджету України на 14709,5 млн грн. Висока і частка дефіциту бюджету ПФУ у видатках Державного бюджету України – 12,4 %, що вище рівня 2015 р. в 2,25 разу. Попри зменшення видатків ПФУ у 2016 р. вони займають вагомую частину ВВП країни (11,2 %) і визначають доволі значну частку дефіциту бю-

джету ПФУ (3,56 %), що призводить до розбалансованості й обумовлює критично низький рівень фінансової системи України (рис. 2).

Отже, неспроможність ПФУ здійснювати пенсійні виплати за рахунок власних коштів, залучення держави як донора, перерозподіл значного обсягу державних фінансових ресурсів на фінансування пенсійних витрат, а не спрямування їх в інші сфери економічної діяльності (науку, освіту, охорону здоров'я, культуру), є важким фінансовим тягарем для економіки країни, що закономірно визначає необхідність якісних змін діючої солідарної системи пенсійного страхування (I рівень пенсійної системи України згідно з [5]) та впровадження з 2019 р. згідно з [14] накопичувальної системи загальнодержавного пенсійного страхування (II рівень), поширення системи недержавного пенсійного забезпечення (III рівень).

На думку окремих експертів, перехід на повноцінну накопичувальну систему є можливим, але тривалим (не один десяток років) процесом, результати якого можна очікувати як мінімум через 25 років, і країна запізнилася із запровадженням накопичувальної системи. Крім того, існують великі ризики щодо функціонування накопичувальної системи, її спроможності забезпечити бездефіцитний бюджет ПФУ і гарантувати збереження від інфляції коштів платників, що пов'язані, перш за все, із відсутністю державного регулювання цих процесів і вимагають швидкого прийняття продуктивних управлінських рішень у цій сфері [15].

Вважаємо, що домінантою розробки рекомендацій з реформування пенсійної системи та відповідної трансформації пенсійного законодавства України є ґрунтовне вивчення і продумана адаптація з урахуванням вітчизняних економічних реалій, менталітету та національних традицій досвіду інших держав у цій сфері.

Дослідження функціонування пенсійних систем низки країн світу [16–30] виявило, що загальною проблемою, яка створює фінансову напругу та негативно впливає на їх

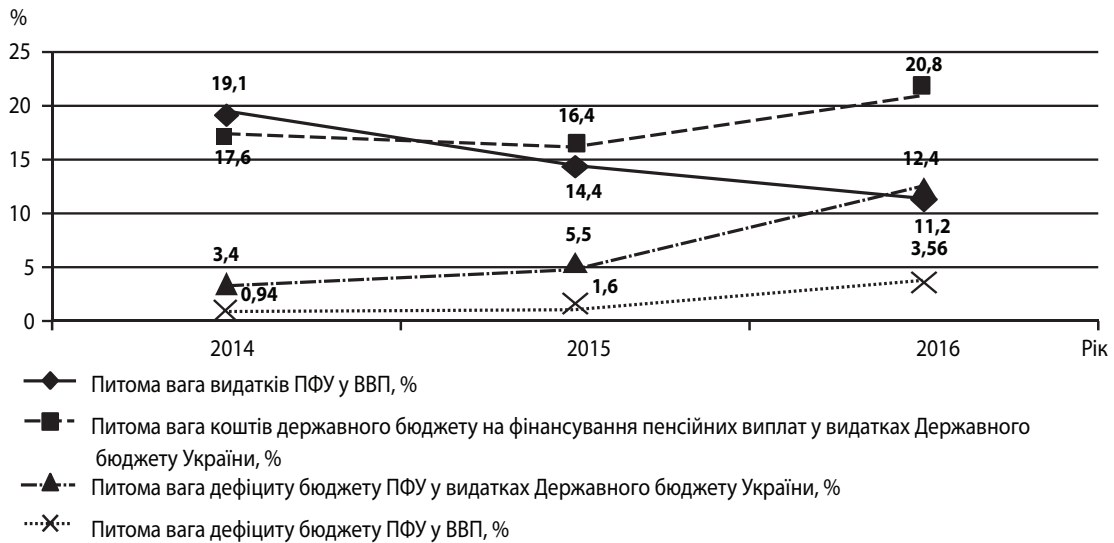

Рис. 2. Структурні показники функціонування пенсійної системи України у 2014–2016 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [8–11]

стан та державні фінанси в цілому, є старіння населення та збільшення обсягів пенсійних виплат. Задля її вирішення країни, залежно від стану розвитку економічних систем, політичної волі щодо вирішення завдань забезпечення соціального захисту окремих верств населення та зрілості самих пенсійних систем, здійснюють їх перебудову. Зміст, масштабність і послідовність реформування пенсійних систем досліджених країн суттєво різняться і полягають у:

- частковому удосконаленні існуючих моделей пенсійного забезпечення (окремі країни Близького Сходу та Африки, Азія, Латинська Америка);
- модернізації діючих пенсійних систем (Європа, США, Австралія).

Так, для забезпечення стійкості пенсійних систем з урахуванням сучасної демографічної ситуації урядами окремих країн Близького Сходу й Африки (Єгипет, Саудівська Аравія, Туреччина), середньорозвинутих із економічної точки зору, країн Латинської Америки та Азії (як от Чилі, Перу, Таїланд, Корея та ін.) були внесені зміни в пенсійне законодавство, які стосуються як державного, так і недержавного пенсійного страхування (зокрема, встановлення мінімальної заробітної плати в Саудівській Аравії [16]; запровадження з 2018 р. базової пенсії в Кореї [17]; введення пенсійної програми для сільської місцевості, змішане фінансування пенсій та поступове підвищення пенсійного віку з 2016 р. в Китаї [18]; введення системи солідарних пенсій та системи аукціонів між недержавними фондами та страховими компаніями за право обслуговування нових клієнтів в Чилі [19, с. 4]; запровадження з 2017 р. обов'язкового індивідуального пенсійного страхування та добровільного недержавного пенсійного забезпечення, Єдиної автоматизованої пенсійної системи в Туреччині [20]; впровадження програми Національного Пенсійного фонду у Таїланді [21]).

Більшість країн Європи, США та Австралія з огляду на високу динамічність трансформаційних процесів у світовій економіці та демографічну ситуацію також не один раз відповідним чином реформували діючі з повоєнного

часу пенсійні системи. Наразі їх модернізація здійснюється шляхом коригування параметрів:

- існуючих солідарних систем;
- накопичувальної складової пенсійної системи (як обов'язкової державної, так і добровільної виробничої та приватної).

Дослідження [23–26] довели, що корегування параметрів солідарних систем здебільшого відбувається шляхом збільшення пенсійного віку (до 67 років майже у всіх країнах, а у Великобританії в перспективі до 68 років), мінімального стажу (Німеччина, Греція, Італія, Великобританія), кількості відпрацьованих років для нарахування пенсії (не менше 35 років) і розміру страхових внесків, внесення змін до формули нарахування пенсій, скорочення пільгових категорій, обмеження умов на довгострокову пенсію, запровадження стимулюючих інструментів для працюючих пенсіонерів, зміни у порядок індексації пенсій, удосконалення системи збору пенсійних внесків.

На особливу увагу заслуговує модернізація формули нарахування пенсій, що передбачає заміну системи встановлених виплат на систему умовних встановлених внесків, за якою рівень пенсії встановлюється на основі персоналізованого обліку внесків і тривалості життя його вікової групи в стандартному пенсійному віці (Польща, Латвія); зниження коефіцієнта нарахування за кожен рік роботи (Словенія); скорочення перерозподілу на користь низкооплачуваних працівників (Угорщина); збільшення розміру мінімальних пенсій (Кіпр, Польща у 2017 р.); зменшення різниці між найнижчою і найвищою пенсією, що може виплачуватися особам з однаковою кількістю відпрацьованих років. А також зміна механізму надання пільгових пенсій через скорочення пільгових категорій пенсіонерів (Фінляндія, Греція, Італія, Португалія), збільшення необхідного пенсійного стажу, скасування пільг (Чехія, Литва), зміну джерел їх фінансування (Словенія) [23–27].

Крім того, цікавим є запровадження в багатьох країнах (Австрія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Португалія, Чехія) системи «бонус-малус», яка передба-

чає збільшення (або встановлення) штрафу (малус) за достроковий вихід на пенсію, а в деяких країнах (Бельгія, Фінляндія, Франція, Іспанія, Швеція, Чехія, Великобританія) – встановлення або збільшення премії (бонус) за пізніший вихід на пенсію. Середня ставка штрафу у країнах становить 4,4 % за кожний рік дострокового виходу на пенсію. Ставка бонусу до пенсійних виплат за кожний рік відстрочки виходу на пенсію становить у середньому 4,8 % на рік. Великобританія пропонує одну з найвищих ставок – 10,4 %. Можлива і разова виплата, що включає відкладену пенсію плюс відсотки [28, с. 15].

Стосовно накопичувальної складової пенсійних систем країн Європи, США та Австралії встановлено, що корегування її параметрів здійснюється шляхом заміни обов'язковості застосування на добровільну участь (Польща 2014р.) [27]; збільшення розміру внесків до приватних накопичувальних пенсійних фондів (Польща – з 7,3 % до 2,92 %; Литва – з 2 % до 3,5 % у 2020 р.; Австралія – з 9,0 % до 12,0 % у 2025 р.) [27; 29; 30]; розширення джерел формування пенсійних накопичень (кошти із державного бюджету і працівника у Литві та запровадження додаткових накопичувальних програм і схем індивідуального пенсійного страхування в різних країнах світу [27; 29; 30]; впровадження різноманітних інструментів стимулювання добровільних пенсійних заощаджень задля ширшого залучення працівників та інших верств населення, зокрема, надбавок від держави за внески на власний накопичувальний рахунок (Німеччина, Естонія), державної дотації та пільгових режимів при виплаті добровільних пенсій в Чехії [25, с. 279].

Окремі положення визначених напрямів реформування пенсійних систем країн світу імплементовані і нашою державою. Так, відповідно до [14] з 1 січня 2018 р. в повному обсязі запрацює новий механізм функціонування системи державного обов'язкового пенсійного страхування та будуть створені необхідні умови для запровадження з 2019 р. обов'язкового накопичувального пенсійного страхування.

Новий механізм системи державного обов'язкового пенсійного страхування передбачає:

- поступове збільшення пенсійного віку для жінок до 60 років та можливість з 2028 р. вийти на пенсію у будь-якому віці за наявності страхового стажу 40 і більше років;
- збільшення страхового стажу для нарахування мінімальної пенсії за віком (для осіб, що виходять на пенсію у 2018 р., це 25 років, а для тих, хто пізніше, – визначається з урахуванням вимог поступового збільшення до 35 років станом на 2028 р.), а у разі його відсутності – можливість придбання відсутніх років за рахунок внесків до Пенсійного фонду, але не більше ніж 5 років;
- надання соціальної допомоги при досягненні особою віку 65 років у разі, якщо страховий стаж менше 15 років;
- визначення окремих умов зарахування до страхового стажу підприємницької діяльності, військової служби, відпусток у зв'язку з вагітністю та доглядом за дитиною, навчання у закладах освіти;
- застосування для нарахування пенсій за віком застосування вартості одного року стажу у розмірі 1 % та врахування заробітної плати за весь період

страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 р., а у перехідний період 2018–2019 рр. – застосування рівня середньої заробітної плати за 2016–2018 рр.;

- індексацію пенсій (у період до 2021 р. – за рішенням Уряду, а з 2021 р. – автоматично на 50 % від рівня зростання споживчих цін і на 50 % від зростання середньої заробітної плати за один календарний рік);
- заохочення до праці після досягнення пенсійного віку (за кожний додатковий повний рік стажу – збільшення пенсії на 1 % без встановлення максимальної межі стажу);
- збереження права довгострокового виходу на пенсію за наявності певного страхового стажу для окремих пільгових категорій (матерів, які виховали п'ятеро дітей, або інвалідів з дитинства; військовослужбовців, учасників бойових дій та ін.) при одночасному скасуванні такого права для працівників освіти, медиків і соціальних працівників;
- скасування права на спецпенсії для держслужбовців, народних депутатів, дипломатів, суддів, науковців та інших категорій.

Що стосується запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування (II рівень) і забезпечення можливості з 2019 р. здійснювати відрахування коштів на рахунки для накопичення додаткових сум до основної пенсії, то урядом передбачається створити до 1 липня 2018 р. «інституційні компоненти функціонування» накопичувальної системи та розробити її правовий механізм. При цьому необхідно чітко усвідомлювати реальні умови формування накопичувальної системи обов'язкового пенсійного страхування в Україні. Наразі вона є більш вразливою, ніж солідарна, через цілу низку зовнішніх і внутрішніх ризиків, ймовірність реалізації яких може зменшити або навіть нівелювати позитивний вплив запровадження цієї системи.

Вважаємо, що для створення та ефективного функціонування обов'язкової накопичувальної складової пенсійної системи важливими є:

- подальший розвиток українського ринку цінних паперів і його здатність забезпечити реалізацію інвестиційних можливостей пенсійних активів, із обов'язковим закріпленням на законодавчому рівні розширеного переліку фінансових інструментів, які є традиційними об'єктами інвестування пенсійних активів в інших країнах;
- розробка виваженої інвестиційної політики, здатної забезпечити ефективність розміщення та використання коштів на накопичувальних рахунках, та виконання умов щодо отримання інвестиційного доходу від інвестування пенсійних активів (він має перевищувати рівень інфляції за рік щонайменше на 2 %);
- ефективний державний контроль рівня дохідності та ліквідності за державними цінними паперами, що є об'єктами інвестування пенсійних активів;
- належне управління інвестиційними ризиками пенсійних фондів із застосуванням поширеного у світовій практиці ризик-орієнтованого підхо-

ду, який передбачає постійну ідентифікацію найбільш критичних ризиків, що виникають у діяльності пенсійних фондів, посилений моніторинг їх змін наглядовими органами, оцінку ефективності управління ризиками та їх фінансової уразливості до потенційно несприятливих наслідків;

- мінімізацію фінансових ризиків шляхом встановлення обмежень на інвестиційну діяльність пенсійних фондів згідно з чинним законодавством [5–7] та диверсифікацією інвестиційного портфеля, визначенням механізму боротьби із знеціненням пенсійних заощаджень в умовах фінансової кризи. На наш погляд, дієвим механізмом запобігання знеціненню пенсійних заощаджень в цінних паперах внаслідок падіння цін на фондовому ринку у кризовий період є застосування в рамках накопичувальної системи «портфелів життєвого циклу» і надання можливості відтермінованого виходу на пенсію задля забезпечення додаткового відновлення втрачених коштів. Для реалізації цього механізму учасниками обов'язкової накопичувальної системи в післякризовий період пропонуємо передбачити в пенсійному законодавстві України можливість нефіксованого пенсійного віку, що уможливить додаткове відновлення втрачених коштів, а також формування декількох інвестиційних портфелів виходячи з віку учасників накопичувальної системи та обраної стратегії. Так, на думку Гирик О. С. [31, с. 206], для учасників до 35 років доцільною є зростаюча стратегія із структурою інвестиційного портфеля, що передбачає 95 % акцій і облігацій та 5 % грошових коштів; для учасників від 35 до 50 років – збалансована стратегія формування інвестиційного портфеля за рахунок 10 0% державних і пенсійних облігацій та грошових коштів; для учасників старше 50 років – консервативна стратегія, яка передбачає в інвестиційному портфелі 100 % державних облігацій і грошових коштів;
- гарантування збереження коштів пенсійних накопичень шляхом розробки інструментів захисту та дієвого контролю за їх розміщенням і використанням. Задля забезпечення цього вважаємо за доцільне створення централізованого гарантійного фонду та посилення вимог до компаній з управління пенсійними активами, зокрема, у частині формування ними власного резервного фонду та цільового використання пенсійних коштів відповідно до [5] для недопущення їх замороження, подальшої націоналізації та відмови від обов'язкового накопичувального страхування, як це відбулося в Угорщині та Польщі;
- встановлення вимог до обмеження адміністративних витрат пенсійних фондів, високий рівень яких призводить до погіршення результатів довгострокового інвестування, а отже, до зменшення розміру пенсійних виплат і забезпечення дієвого контролю за їх дотриманням.

По завершенні зазначимо, що реформування повинно відбуватись і в рамках третього рівня пенсійної сис-

теми. Вважаємо, що залучення нових учасників у сферу добровільного недержавного пенсійного забезпечення та підвищення ефективності функціонування недержавних інституцій у цій сфері можливе шляхом застосування різноманітних інструментів, зокрема: 1) гарантування на законодавчому рівні обов'язкової компенсації можливих збитків недержавних пенсійних фондів від вкладень у банки; 2) надання державою певних «пенсійних стимулів»: податкових пільг (звільнення від оподаткування пенсійних виплат, звільнення від сплати податку на прибуток роботодавців, котрі здійснюють відрахування у недержавні пенсійні фонди); отримання пенсійних заощаджень протягом дії або по закінченні терміну пенсійного контракту (або договору страхування життя, або договору про відкриття пенсійних депозитних рахунків); вільне використання пенсійних коштів; надбавки держави до внесків; 3) прискорення розвитку ринку страхування життя (в багатьох країнах Європи, Японії добровільне страхування життя є найважливішим механізмом добровільного забезпечення старості); 4) сприяння поширенню професійних пенсійних систем, що регулюються колективними договорами із роботодавцями та працівниками (в Швеції охоплено 90 % працівників); 5) диверсифікація напрямів інвестування пенсійних активів; 6) забезпечення державою рівня дохідності та ліквідності окремих фінансових інструментів; 7) налагодження діалогу між державою, роботодавцями та населенням щодо раціональності та соціальних вигід від участі у добровільному пенсійному забезпеченні з огляду на світовий досвід.

Висновки. Викладене доводить, що загальносвітовою проблемою, яка болісно впливає на стан пенсійних систем, і Україна не є виключенням, є старіння населення, зростання ступеня демографічної залежності та пенсійних виплат. Це створює фінансову напругу у країнах, негативно впливає на їх державні фінанси та визначає необхідність реформування пенсійних систем для забезпечення соціального захисту сьогодишніх і майбутніх поколінь пенсіонерів. Процес реформування пенсійних систем відбувається в притаманних окремим регіонам світу та країнам економічних, політичних та соціальних умовах, під впливом низки міжнародних чинників, і реалізується із залученням відповідних національних і міжнародних інституцій. Для забезпечення фінансової стабільності та подальшої трансформації пенсійної системи України, з огляду на загальносвітові тенденції, доцільними є модернізація солідарної системи; підготовка та введення другого рівня пенсійної системи, з огляду на те, що внаслідок демографічних тенденцій солідарна пенсійна система нездатна виконувати свої функції щодо забезпечення гідної старості і стає тяжким тягарем на державні фінанси країни; подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

Чіткий курс уряду щодо реалізації в рамках правового поля пенсійної політики з питань обов'язкової накопичувальної системи страхування, що враховує досвід інших країн, дозволить у довгостроковій перспективі побудувати в Україні ефективну пенсійну систему.

Перспективи подальших наукових досліджень з метою визначення векторів реформування пенсійної системи України складає аналіз світової практики управління недержавними пенсійними фондами та регулювання їх інвестиційної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Madrydskij mezhdunarodnyj plan dejstvuj po problemam starenyya 2002 goda // Doklad vtoroj Vsemyrnoj assambley po problemam starenyya. Madryd, 8-12 aprelya 2002 goda. NyuYork: Yzdanye OON A/CONF. 1979, 2002. S. 8. URL: <http://www.un.org/russian/conferen/ageing/docs.htm>
2. Основні показники ринку праці // Державна служба статистики України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u
3. Global Age Watch Index 2015. Insight report. URL: <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/global-rankings-table/>
4. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275-р // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/docid=299542>
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058>
6. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15](http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15)
7. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17](http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17)
8. Звіт про виконання бюджету за 2014 рік // Управління Пенсійного Фонду України. URL: <http://pfu.spov.com.ua/?p=4269>
9. Звіт про роботу Пенсійного Фонду України у 2015 році. URL: <https://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1722-povnyi-zvit-roboty-pensiinoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik>
10. Звіт про виконання бюджету Пенсійного Фонду України. Фінансові та статистичні показники Пенсійного Фонду 2016 році. URL: <http://pfu.spov.com.ua/?p=4311>
11. Виконання Державного бюджету України // Міністерство фінансів України: офіц. сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/budget/>
12. Рівень тіньової економіки у 2016 році склав 34 % від ВВП // Прес-служба Мінекономрозвитку. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=12050356-85ef-4823-b243-0aa02c43a1a5&title=RivenTinovoiEkonomikiU2016-RotsiSklav34-VidVvp>
13. Рева А. Уровень тизизации заработной платы в Украине составляет 35 %. URL: <https://ru.tsn.ua/.../zarplaty-v-konvertah-poluchayut-pochti-8-millionov-ukraincev-87>
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 03.10.2017 № 2148-VIII. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/paran135#n135>
15. Как будет работать пенсионная реформа. Комментарий эксперта // РІА Новости Украина. URL: <https://rian.com.ua/view/20171010/1028409644.html>
16. Пенсионная система Саудовской Аравии. URL: <https://www.google.com.ua/search?dcr=0&q>
17. Южная Корея на карте стареющего мира. URL: <http://vmeste.kr/index.php/rubrika-a-lankova/207-yuzhnaya-koreya-nakarte-stareyushchego-mira?ckattempt=1>
18. Пенсия в Китае: пенсионеры могут погубить экономику. URL: <http://napensii.ua/articles/868-pensiya-v-kitae-pensionery-mogut-pogubit-ekonomiku>
19. Яшник Г. Л. Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення. URL: <https://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk.pdf>
20. Пенсия в Турции. URL: <https://www.domaza.ru>
21. Пенсионная система в Таиланде. URL: <http://bibliothai.ru/country/gosudarstvo/gosudarstvennaya-sistema/549-pensionnaya-sistema-tailanda.html>
22. Пікус Р. В., Хемій А. С. Реформування систем пенсійного страхування країн Західної Європи. *Економічний аналіз*. 2017. Т. 27, № 1. С. 131–138.
23. Елейн Фултс. Сучасні тенденції та впровадження пенсійних реформ у країнах – кандидатах на вступ до ЄС. URL: <http://www.fra.org.ua/uploads/media/file/0001/02/a21c8b3577e5b5f60087870401ce4a7cde29f4d9.pdf>
24. Світ не поспішає на пенсію. URL: <http://ckpfu.gov.ua/?p=4619>
25. Линдюк О. Пенсійна політика країн Центральної Європи і Балтії: сучасні підходи та уроки для України. URL: http://www.wirbis-nbuv.gov.ua/.../cgiiirbis_64.exe
26. Кравченко М. В. Європейські підходи та механізми пенсійної реформи // Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2015. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=849>
27. Нововведення в пенсійній системі Польщі. URL: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=216338&cat_id=201451
28. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії: аналіт. доп./за ред. О. П. Коваль. Київ: НІСД, 2013. 37 с.
29. Пенсионная система в Литве. URL: <http://www.pensijusistema.lt/index.php?87769804>
30. Пенсионная система Австралии. URL: <https://selfmadetrip.com/pensionnaya-sistema-v-avstralii/>
31. Гирик О. С. Феномен інвестиційної пастки і шляхи розв'язання проблеми. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 3. С. 204–207.

REFERENCES

- Fultts, Elein. "Suchasni tendentsii ta vprovadzhennia pensiiynkh reform u krainakh - kandydatakh na vstup do YeS" [Contemporary trends and the introduction of pension reforms in the candidate countries for accession to the EU]. <http://www.fra.org.ua/uploads/media/file/0001/02/a21c8b3577e5b5f60087870401ce4a7cde29f4d9.pdf>
- "Global Age Watch Index 2015. Insight report" <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/global-rankings-table/>
- Hyryk, O. S. "Fenomen investytsiinoi pastky i shliakhy rozviazannia problemy" [The phenomenon of the investment trap and ways to solve the problem]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 3 (2013): 204-207.
- "Kak budet robotat pensionnaya reforma. Kommentariy eksperta" [How the pension reform will work. Expert's comment]. *RIA Novosti Ukraina*. <https://rian.com.ua/view/20171010/1028409644.html>
- Kravchenko, M. V. "Yevropeiski pidkhody ta mekhanizmy pensiiinoi reformy" [European approaches and mechanisms of pension reform]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2015. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=849>
- [Legal Act of Ukraine] (2003). [zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15](http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15)

[Legal Act of Ukraine] (2011). zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17

[Legal Act of Ukraine] (2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19/paran135#n135>

[Legal Act of Ukraine] (2017). <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/docid=299542>

Lyndiuk, O. "Pensiina polityka krain Tsentralnoi Yevropy i Baltii: suchasni pidkholdy ta uroky dlia Ukrainy" [Pension policy of the countries of Central Europe and the Baltics: modern approaches and lessons for Ukraine]. http://www.irbis-nbu.gov.ua/.../cgjirbis_64.exe

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058>

"Madrydskiy mezhdunarodnyy plan dejstvuj po problemam starenyya 2002 goda" Doklad vtoroj Vsemyrnoj assambley po problemam starenyya. <http://www.un.org/russian/conferen/ageing/docs.htm>

"Novovvedennia v pensinii systemi Polshchi" [Innovation in the pension system of Poland]. http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=216338&cat_id=201451

"Osnovni pokaznyky rynku pratsi" [The main indicators of the labor market]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u

"Pensionnaya sistema Avstralii" [The pension system of Australia]. <https://selfmadetrip.com/pensionnaya-sistema-v-avstralii/>

"Pensionnaya sistema Saudovskoy Aravii" [The pension system of Saudi Arabia]. <https://www.google.com.ua/search?dcr=0&q>

"Pensionnaya sistema v Litve" [Pension system in Lithuania]. <http://www.pensijusistema.lt/index.php?-87769804>

"Pensionnaya sistema v Tailande" [Pension system in Thailand]. <http://bibliothai.ru/country/gosudarstvo/gosudarstvennaya-sistema/549-pensionnaya-sistema-tailanda.html>

"Pensiya v Kitaye: pensionery mogut pogubit ekonomiku" [Pension in China: retirees can ruin the economy]. <http://napensii.ua/articles/868-pensiya-v-kitae-pensionery-mogut-pogubit-ekonomiku>

"Pensiya v Turtsii" [Pension in Turkey]. <https://www.domaza.ua>
Pensiinyi vik: inozemnyi dosvid ta vitchyzniani realii [Retirement age: foreign experience and domestic realities]. Kyiv: NISD, 2013.

Pikus, R. V., and Khemii, A. S. "Reformuvannia system pensiinoho strakhuvannia krain Zakhidnoi Yevropy" [Reform of pension insurance systems in Western Europe]. *Ekonomichnyi analiz* vol. 27, no. 1 (2017): 131-138.

"Riven tinyovoi ekonomiky u 2016 rotsi sklav 34% vid VVP" [The level of the shadow economy in 2016 amounted to 34% of GDP]. Pres-sluzhba Minekonomrozvytk. <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=12050356-85ef-4823-b243-0-aa02c43a1a5&title=RivenTinovoiEkonomikiU2016-RotsiSklyav34-VidVvp>

Reva, A. "Uroven tenizatsii zarobotnoy platy v Ukraine sostavliaet 35%" [The level of shadowing wages in Ukraine is 35%]. <https://ru.tsn.ua/.../zarplaty-v-konvertah-poluchayut-pochti-8-millionov-ukrainceev-87>

"Svit ne pospishaie na pensiiu" [The world is in no hurry to retire]. <http://ckpfu.gov.ua/?p=4619>

"Vykonannia Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy" [Implementation of the State Budget of Ukraine]. Ministerstvo finansiv Ukrainy: ofts. sait. <https://index.minfin.com.ua/budget/>

"Yuzhnaya Koreya na karte stareyushchego mira" [South Korea on the map of an aging world]. <http://vmeste.kr/index.php/rubrika-a-lankova/207-yuzhnaya-koreya-na-karte-stareyushchego-mira?ckattempt=1>

Yashnyk, H. L. "Zarubizhnyi dosvid reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia" [Foreign experience in reforming the pension system]. <https://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk.pdf>

"Zvit pro robotu Pensiinoho Fondu Ukrainy u 2015 rotsi" [Report on the work of the Pension Fund of Ukraine in 2015]. <https://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1722-povnyi-zvit-roboty-pensiinoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik>

"Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho Fondu Ukrainy. Finansovi ta statystychni pokaznyky Pensiinoho Fondu u 2016 rotsi" [Report on the implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine. Financial and statistical indicators of the Pension Fund in 2016]. <http://pfu.spov.com.ua/?p=4311>

"Zvit pro vykonannia biudzhetu za 2014 rik" [Budget Performance Report for 2014]. Upravlinnia Pensiinoho Fondu Ukrainy. <http://pfu.spov.com.ua/?p=4269>